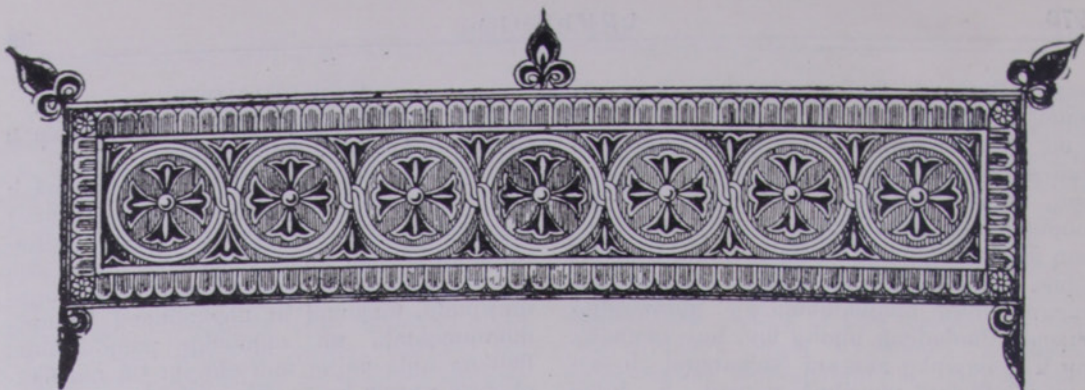

ԱՌԱՔԵԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԴԱՎՐԻԺԵՅՈՒ «ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ»

ԵՐԵՔ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Առաքել Դավրիժեցին ԺԷ դարի մեր պատմագրության ամենապայծառ դեմքն է իր ընդգրկումով և ճշմարտապատում ոճով: Նա իր պատմության մեջ ընդգրկել է մոտավորապես ԺԷ դարի առաջին կեսը, մի շրջան, որը շատ բախտորոշ է մեր ժողովրդի պատմության մեջ: Ականատեսի աչքերով նա պատմում է շահաբաշխ խորշակի ընթացքը՝ հայ ժողովրդի բռնի արտագաղթը դեպի Պարսկաստան. «Պատմութիւն անցից հարուածոց... ի թագաւորէն Ծահաբաս»: Որպես հայրենասեր հոգևորական նյարդերի մեծ լարումով է արձանագրում այդ ճանապարհը, մեծ հուզականություն դնելով իր բոլոր տողերի մեջ: Ներքին կրակով գրված այս իրապատում էջերը մեծ հետաքրքրություն առաջացրին ժամանակակիցների և ապա բանասերների մեջ: Գիրքը կարդացվում է մեծ կլանումով: Այս հետաքրքրությունը բացատրվում է նախ նրանով, որ Դավրիժեցին, որպես ականատես, դեպքերը տվել է ընդարձակ ծավալով: Որպես ս. Էջմիածնի միաբան նա տխրությամբ է գրում նաև «Վասն անշքանալոյ սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի և նորին կաթողիկոսացն»: Իր պատմության լայն ծիրի մեջ է առել նաև այլ գավառների ու քաղաքների այդօրյա կյանքը: Դավրիժեցին հենց սկզբից նպատակ է դրել իր պատմությունը տալ ժամանակագրական դասավորությամբ՝ «Ըստ օրինի պատմագրաց»: Բայց ցավով արձանագրում է, որ «Քանզի ազգս մեր... ցիրկցանք ե-

ղեն.... հագիւ ամենայն ոք զապրուստ իւրոցն կենաց հայթայթէ», ոչ ոք գիտե պատմությունը ճշգրիտ թվականով հանդերձ: Բայց ինքը մեծ աշխատանքով դնում է այն, ինչ գտնում է ճշգրիտ ժամանակագրություն, իսկ ինչ չի կարող, տալիս է առանց թվականի, որի համար և խնդրում է՝ «Իսկ դու ընկալ գալս առանց մեղադրելոյ»¹:

Դավրիժեցին իր պատմությունը գրել է իր ուսուցչի՝ Փիլիպպոս Աղբակեցի կաթողիկոսի հրամանով: Սկսել է գրել 1651-ին, հիշյալ կաթողիկոսի մահից հետո ընդհատել և ավարտել է 1662-ին, Հակոբ Ջուղայեցի կաթողիկոսի հրամանով: Հազվադեպ երջանիկներից է, որ տեսել է իր գրքի հրատարակությունը: Նա առանձնապես է մտահոգվել բազմացմամբ: Ինչպես կարդում ենք Ավետիք Երեցի հիշատակարանում², նա ինքը իր ինչքերը ծախել է ու գրիչներին գրել տվել 5 օրինակ իր ձեռագիր օրինակից:

Դավրիժեցին գրել է ոչ միայն աչքով տեսածը, այլև իր ճանապարհորդության ընթացքին տարբեր մարդկանցից քաղած նյութեր, որոնք գետնդել է իր գրքում՝ օրինակ՝ ԾԳ գլխի «Վասն անուանց և որպիսութեանց պատմական ականց» մասը, որ հալեացի

¹ Առաքել Դավրիժեցույ Պատմութիւն—«Նախադրութիւն», 1896, Վաղարշապատ, էջ 3:

² Առաքել վրդ. Դավրիժեցի, «Պատմութիւն», Վաղարշապատ, 1884, էջ 520:

մի ակնավանճառ քահանայի գրածն է: Ընդ-
միջարկում են նաև ԾԴ գլուխը՝ Հովհաննես
Ծարեցու «Պատմութիւն Աղուանից աշխար-
հին», ԾԵ գլխի «Ի հալոց թուականին Ժ-
կարգեալ հինգ հարիւրակն» և «Պատմու-
թիւն անցից Հրէից ազգին և Սապէթայ ա-
նուն ջհտին» մասերը:

Դավրիժեցու «Պատմության» մեծ հետաքրքրության մասին են վկայում երեք հաջորդական հրատարակությունները: Բ հրատարակության սկզբում հրատարակիչը ասում է, որ սպառվել է Ոսկան վարդապետի հրատարակությունը, և բանասերները բուն պահանջ են ներկայացնում այն վերահրատարակելու համար: Այդ մասին է վկայում և այն, որ դեռևս 1874 թվին հայագետ Բրոսսեն իր թարգմանությամբ Պետերբուրգում ֆրանսերեն հրատարակել է Դավրիժեցու պատմությունը. «*Livre d'Histoires, composé par le vartabied Arakel de Tauris*»:

Սուաջին հրատարակությունը կատարվել է հեղինակի կենդանության օրոք, 1669 թվին Ամստերդամ քաղաքում Ոսկան վրդ. Երեվանցու ջանքերով: 650 էջ է (10,5×18 տող՝ 34): Մենք նկարագրում ենք Մատենադարանի հնատիպ գրքերի համար 1653-ը: Ծաղկավոր կաշեկազմ է: Կազմի սուաջին երեսի վրա ուստահյուս շրջանակի կենտրոնում ոսկեգույն տպված է Խաչեղությունը: Երկրորդ երեսի կենտրոնում ճառագայթաձև շրջանակում համբարձվող Հիսուսն է 4 հրեշտակներով: Սկիզբը ունի ծաղկյալ խորան, մոտավորապես էջի կեսը գրավող, որից հետո կա «Պատմությունը ժամանակաց հաւաքեալ ունեմն Առաքեալ անուամբ Վարդապետի որում Տէր ողորմեսցի»: Հետո սկիզբն է՝ **Արդ ի ծա** մասը թոչնագիր: Բոլոր գլուխները նախորդից անջատվում են գծով, տրվում է նոր գլխի վերնագիրը և հետո սկիզբը թոչնագիր: Էջի վերևում կա այդ էջի պարունակող նյութի անվանումը, որը կարող է տարածվել մեկից մինչև 10 էջ. օրինակ՝ բացի գլխի խորագրից էջի վերևում կա «Վտարումն Արարատու», «Ամրացումն գառնեցոց», «Վտարումն շուղայեցոց» և այլն: Սուաջին հրատարակությունը ունի հետևյալ անվանաթերթը.

«Քիրք Պատմությունը շարադրեալ Վարդապետին Առաքելոյ Դավթեճացոյ: Սակս դիպումսն Հայաստանեայց՝ և ևս գաւառին Արարատոյ՝ և մասին Գողթան գաւառի, սկսեալ ի թուոյն հայոց 1054-էն մինչև յաւարտ պատմագրութեանս, այլև ի յիշումն անեալ մասնատրաբար աստի և անտի: Տպագրեալ ցեր տպարանում Սրբոյն Էջմիածնի և սրբոյ Սարգսի Զորավարի: Ի հոլապետութեան Տեառն Յակօբայ Կաթողիկոսի Սրբոյ Էջմիածնի: Եվ վերակացո-

Գ Ի Բ Ք
ՊԼՏՄՈՒԹԵԼՆԵՅ.

[illegible]

ህ. ሪ. ጥ. ሪ. ግ. ሪ. ሪ. ሪ. ሪ. ሪ.

ኢቡኒቶቴሊበፍ ጉረረብቴ

よゝん 8ト03.

Սակս դիպրոճածոց հայաստանեայց՝ և
ևս գաւառին արարատոյ՝ և մասին գողթան
գաւառի, սկեսեալ ՚ի թռչն հայոց. 1054. էն.
մինչև յաւարտ պատմագրութեա. ոյլև
՚ի յիշատակածեալ մասնաւորա
բար. աստի և անտի:

ՏԳ-ԿԵԼԷՐ ՏԴՐԱՆՈՒՄՈՒՅԻՆ ԼՁՆՑԻՔ
 և ՍԵՂՆԱՆՈՒՄՈՒՅԻՆ ԶԲՈՎՈՐՈՒՄ

[illegible]

၂- ဤကိစ္စအားဖြင့် အတည်ပြုပေးရန်၊ ၂- ဤကိစ္စအားဖြင့်

የህዝብ ጥቅም ላይ የዋለው፡

1, եր Թուոջ փրկչին 1669 . ին . 3 ուն
փարի . 1 :

Իսկ ըստ հայոց. 1118. Ին
Սահմ. 29.

Դավրիժեցու պատմության առաջին հրատարակության տիտղոսաթերթը (1669 թ., Ամստերդամ)

թեամբ տեառն Ոսկանայ Երևանցոյ բաղնիս պատարի»։ Հետո կա եռանկյունի մրգա-
ծաղկանկար, որի տակ՝ «ՅԱմսթէլոգամում
ներ թուոջ Փրկչին 1669-ին, Յունուարի 1-
Իսկ քստ հայոց 1118-ին, Սահմի 29»։ Ոս-
կանյան Աստվածաշնչից միայն երեք տարի
վերջ հրատարակվող այս գրքի վերջում Ոս-
կան Երևանցին 2 գլուխ է ավելացրել՝ իր
կյանքի և գործունեության վերաբերյալ.
գլուխ ԾԷ՝ «Պատմութիւն կենաց Ոսկանայ
վարդապետի Երևանցոյ տպագրողի գրոյս
և այլոց», և գլուխ ԾԸ՝ «Յաղագս միութեան
և միաորոյթեան. նոյնք են եթէ զանազանք
արարեալ նունոյ Ոսկանայ վարդապետի»։
Այս երկու գլուխները, բացի կենսագրական
տվյալների կարևորությունից, ունեն և այլ
արժեք՝ հրատարակության մասին հաղորդ-
ումներով։ Թվելով իր կատարած աշխա-
տանքները Ոսկանը շարունակում է. «Նախ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒՆԵԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

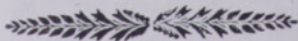
ԴԱՎՐԻԺԵՅԻՈՅ

Սակս գիտության հայաստանյայց և զաւառին Արարատայ և մասին Գողթան գաւառի սկսեալ ի ԹԾԴ. թուականէն Հայոց մինչ ի ՌՃԺԲ. թ.

ՀԱՏ ԶԵՌԱԳԻՐ ՕՐԻՆԱԿԻՆ ԱՐՏԱԳՐԵԼՈՅ ԻՆՆԵՐԻՐ ԵՒ ՀՅՈՂՈՒԹԵԱՐՈՒ
ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ

ՏՊԵՐԵԼ

ՀԲԾԵՆԵՐ ԾԵՆՈՒԹ ԵՒ ԷԶԹԵՆԵՐԻ

Ի ՎԵՂԵՐՀԵՊԵՏ.

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱՔՈՒՂԻԿԷ ԷԶՈՒՆԵՐԻ.

1884 — ՌՅԼԳ.

1884 թ. հրատարակության տիտղոսաթերթը

գլխատմագիրս նոր՝ զարարեալն յԱռաքեալոյ վարդապետէ, զորս ոչ միայն տպագրեաց, այլև սրբագրեալ ուղեաց ըստ քերականութեան արհեստի, զաղաւաղեալն ի գրչաց անհմտաց, և անուպայից արանց և բանաստեղծից» (էջ 637—638): Բնագրական այս նշումը վկայում է Երևանցու հրատարակչական արվեստի բարձրության մասին: Ոսկանի հրատարակության մի ուրիշ առանձնահատկությունն է այն, որ նյութերի ցանկի մեջ գլուխների վերնագրերը մեծ մասամբ այլ են, քան բնագրում, այսինքն տրված են ավելի ամփոփ, որով և տարբերվում է մյուս հրատարակությունների նյութի ցանկից:

Գրքի վերջում կա Ոսկան վարդապետի հետևյալ հիշատակարանը. «Ընորհօք և ողորմութեամբ ամենագորին Աստուծոյ շարատպեցեալ յաւարտ ժամանեաց մատենա Պատմագրական ներ թոռոջ Փրկչին ՌՈՎԹ (1669), նամսեանն մայիսի, որոյ ատուրք էին 2: Իսկ ըստ հալոց ՌՃԺԸ, նամսեանն Արեգի, որոյ ատուրք էին 7: Սրբագրութեամբ և ընչիւք Ոսկանի Վարդապետի Երևանցոյ ի տպարանի սրբոյ Էջմիածնի և սրբոյ Սարգսի, ի հալարապետութեան տեսուն Յա-

կօքու Հայոց Կաթողիկոսի, ներ քաղաքում հոյակապում Ամստերդամում: Արդ որք հանդիպիք ամին տեսանելով կամ ընթերցելով յիշեալիք զաշխատաւորսն. նա և զեղբայրն իմ զԱնտիսն, որ պատճառ է եղեալ այսորիկ գործարանի Էջմիածնի լինելոյն, մանաւանդ՝ զի զայս գիրս ինքն ընչիւք իրովք է արարեալ՝ որոյ ներումն յանցանաց մաղթել և վարձս բարեաց ի Քրիստոսէ ինքեան և ծնողաց իւրոց հօրն Թորոսին և մօրն Գօհարագգին և այլոց արեանատուաց մերձաւորաց: Բայց որք յիշէք միով ողորմութիւն. յիշեալք լիջիք յողորմութեան առատրին ի փառս ամենօրհնեալ անուն նորա, այժմ և անգրաւա յաիտենիւ. Ամէն»:

1884-ին, ս. Էջմիածնի Սինոդի որոշումով հրատարակվում է Դավրիժեցու Պատմությունը երկրորդ անգամ: Գիրքը ունի 524 էջ (15,5×23,5, տող՝ 32): Տպագրությունը շատ մաքուր է, բայց ավելի պարզ, քան նախորդը. թռչնագրեր և ծաղկանկարներ չկան: Գիրքը ունի հետևյալ անվանաթերթը. «Պատմություն Առաքել Դավրիժեցոյ: Սակս Դիպումածոց Հայաստանեայց և գաւառին Արարատայ և մասին Գողթան գաւառի, սկսեալ ի ՌԾԴ թուականէն հալոց մինչ ի ՌՃԺԲ թ.: Ըստ ձեռագիր օրինակին արտագրելոյ ծախիւք և հսկողութեամբ հեղինակին: Տպեալ հրամանաւ Սինոդի ս. Էջմիածնի, ի Վաղարշապատ՝ ի տպարանի Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի: 1884—ՌՅԼԳ»: Անվանաթերթին հաջորդում է «Ձեկուցումն»՝ հառաջաբանի փոխարեն, որտեղ տրվում է մի քանի տողով Դավրիժեցու կենսագրությունը: Նշվում է, որ Դավրիժեցին իր պատմությունը սկսել է գրել Փիլիպպոս Կաթողիկոսի հրամանով 1655-ին (ՌՃԴ) և ավարտել Հակոբ Զուղայեցու հրամանով 1662-ին (ՌՃԺԱ)³: Ծարունակվում է, որ հեղինակը մահացել է, ինչպես իր տապանագրի վրա կա Մայր Աթոռի գերեզմանատանը, 1669-ին (ՌՃԺԸ) և չի տեսել իր գրքի հրատարակությունը: Բայց հավանաբար Դավրիժեցին լսել է իր գրքի տպագրության մասին, որովհետև մահացել է 1670 թվականին:

Այս օրինակը հրատարակվել է Մայր Աթոռի մատենադարանում գտնված երկու ձեռագրերից Աթանաս Դպրի օրինակից՝ արտագրված 1663-ին (ՌՃԺԲ) հեղինակի իսկ ծախքերով ու հսկողությամբ: Հրատարակիչները հիմնվելով Ոսկան Երևանցու «ուղղեաց... զաղաւաղեալն» վերոհիշյալ բառերի վրա, Ոսկանի հրատարակությունը համարում են աղճատված «Ըստ կամաց ի-

³ Հ. Ս. Անասյանը իր «Հայկական մատենագիտության» Ա հատորում (էջ 1144) գրում է, որ Դավրիժեցին պատմությունը սկսել է գրել 1651 -ին:

րոց»։ Տողատակով նշված են տարբերություններն ու սխալները նախ երկրորդ ձեռագրի (ընդօրինակված ՌՃԺԵ (1666) թվին, Ավետիք Երեցի կողմից) և հետո Ոսկանի հրատարակության համեմատությամբ։ Հրատարակող մարմինը իրեն թույլ է տվել միայն գրչի վրիպակներն ու տատախալները ուղղել։ Այստեղ նախորդ հրատարակության հակառակ էջերի վերևում չկան թեմատիկ անվանումներ. կան միայն գլուխների ընդհանուր խորագրերը։ Գլուխների ցանկը տրված է ըստ բնագրի, թեև կան հատուկեմտ սղումներ։ Ավետրդ է համարվել տալ գլուխների համեմատությունը։ Այստեղ չկան նախորդ հրատարակության ՄԷ և ՄԸ գլուխները, բայց այստեղ ՄԵ և ՄԶ գլուխների միջև կա մի նոր գլուխ՝ «Պատմություն անցից հրէից ազգին և Սապէթայ անուն ջհոին, որ ասէր թէ ես եմ Քրիստոսն փրկիչն հրէից»։ Գրքի վերջում կան երկու ձեռագրերի հիշատակարանները.

Ա.—«Փառք անբաժանելի և միասնական սուրբ Երրորդութեան և Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն Սրբոյ յափտեանս Ամեն։ Որ ետ կարողութիւն անարժան մեղսամած և փժուն գրչի, Աթանաս դպրի, ասարտել զգիրքս ի յետին ժամանակս, շարադրեալ յԱռաքեալ Վարդապետէն, որ այժմ կոչի պատմագիր ի թուաբերութեանս մերում ՌՃԺԲ թուին, ի հայրապետութեան ընդհանուր ազգիս հայոց տեառն Յակոբի սրբազան Հայրապետի. ի թագաւորանիստ բաղաբէն Ծօշ կոչեցեալ որ այժմ Սպահան ասի. որ յայսմ ամի գՆա-ջաֆղույի խանն ձգեցին և տուին զԵրևան Աբաղույի խանին։ Արդ՝ գրեցաւ գիրքս ի յերկիրն Արարատեան ի գիղաքաղաքն Կարբի ընդ հովանեաւ Գաբրիէլի և Միքայէլի հրեշտակապետացն և ամենայն սրբոց որք հաւաքեալ կան։ Թէմ և վիճակ մեծափառ ուխտին Յոհանովանից սուրբ Կարապետին սուրբ Ստեփաննոսի աշին և սուրբ Աստուածածնի վարշամակին. ի յառաջնորդութիւն սուրբ ուխտիս հեգահոգի, խոհեմ, հնազանդ Յովհաննէս արհիեպիսկոպոսի, ի բնիկ գիղաքաղաքէն Կարբու, զոր Տէր Աստուած զուխտն իւր հաստատ և զհնքն անփորձ պահեցէ մինչև ի խորին ծերութիւնն Ամէն»։ Պատմական ակելի մեծ արժէք ունի Ավետիք Երեցի հիշատակարանը.

Բ.—«Շնորհօք և ողորմութեամբ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի գրեալ եղև գիրքս որ կոչի Պատմագիրք, ի մեծ թուականիս հայոց ՌՃԺԵ (1666) ի մայրաքաղաքս Երեւան, ի դուռն սրբոյ եկեղեցոյս որ կոչի Կաթողիկէ, հոգաբարձութեամբ, ծախիւր և արդեամբք՝ Առաքեալ Վարդապետի, որ է նոյն ինքն այս պատմագրիս շինողն և արարողն, Թափրիզեցի Առաքեալ Վարդա-

1896 թ. հրատարակության տիտղոսաթերթը

պետն՝ որ վասն զօրինակն բազմացուցանելոյ ետ գրել զայս գիրքս. որ և այս հինգերորդ գիրք է որ ինքեան Առաքեալ Վարդապետի ձեռագագիր օրինակէն զաղափարեցաւ. որ հոլով ջանիւ և բազում հոգաբարձութեամբ ծախէ ինչս և ձեռամբ գրեց գրել տալ. առաջին վասն օրինակին բազմանալոյ և երկրորդ վասն առ Տէր յիշատակի։ Արդ՝ որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ օրինակելով, կամ զբօսելով, սրտի մտօք յիշեցէք ի Քրիստոս զվերոյ յիշեալ զԱռաքեալ Վարդապետն որ զանազան և պէսպէս կերպիւ բազում աշխատանս կրեաց վասն պատմագրքիս, և տակաին ևս ի նոյն աշխատանս կա, վասն որոյ աղաչեմք յիշել ի Տէր զհնքն իւրայօքն և զամենայնսն որք ունին աշխատանս ի սոյն գործաւորութեանս։ Ընդ սոցին մաղթեմ յիշել ի Քրիստոս զիս զփանաքի գրիչս զԱւետիս երեցս որ հրամանաւ Առաքեալ Վարդապետին գրեցի զգիրքս վասն հասարակաց օգտի։ Արդ՝ որք յիշէք զմեզ ի Քրիստոս և բաշխէք մեզ Աստուած ողորմի և Քրիստոս որդի և Հայր մեր որ յերկինս, միոյն հազարապատիկ առնուցուք ի Քրիստոս Աստուծոյ մերոյ օրհնելոյն յափտեանս.

Ամեն: Հայր մեր որ լերկինս ես սուրբ եղի՝
անուն...»⁴:

Գեղեցիկ ու գիտականորեն ավելի կատարյալը սակայն վերջին հրատարակությունն է՝ 1896 թվին: Այն հրատարակել է Դուկաս սարկավազը (հետագային՝ Բաբգեն վարդապետ Աղավելյանը), որը աշխատանք է թափել մի լավ գերեզմանաքար դնելու համար Դավրիժեցու շիրիմին: 711 էջ է (15×23. տող՝ 30): Գլուխները բոլոր սկսում են նոր էջով և ծաղկյալ ֆոնի վրա մեծ տառով, թուղթը ընտիր է, և տպագրությունը՝ ամենամաքուր: Գրքի անվանաթերթն է.

«Պատմություն Առաքել Վարդապետի Դավրիժեցու: Սակս դիպուածոց Հայաստանեայց և գաւառից Արարատայ և մասին Գողթան գաւառի սկսեալ ի ՌԾԱ թուականին հայոց մինչ ի ՌԾԺԱ թ.: Երրորդ տպագրութիւն: (Մանրանկար էջմիածին): Վաղարշապատ: Տպարան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի 1896—ՌՅԽԵ»:

Հաջորդում է «Ցանկ նիւթոցը» հետո «Յառաջաբանը», որ հրատարակիչը խոսում է այն մասին, որ նախորդ հրատարակությունը շուտ սպառված լինելով անհրաժեշտություն ծագեց նոր հրատարակության: Հետո տալիս է որոշ կենսագրական տեղեկություններ, «Պատմության» ընդգրկման շրջանը (1602—1662), թե ինչու է հեղինակը գրել երկը, պատմում «Յաղագս պատուական ականց» գլխի գրության մասին, նկարագրում երկու ձեռագրերը, որոնց վրա կան ուղղումներ, որոնք ամենայն հավանականությամբ հեղինակինն են, հատկապես

«Պատմություն անցից հրէից...» գլուխը, որ հեղինակը գրել է հետագային, 1667 թվին, որը և պակասում է Ոսկանի հրատարակության մեջ: Վերջում մի բանի տողով խոսում է նաև նախորդ հրատարակությունների մասին: Հառաջաբանից հետո գալիս է գլուխների ցանկը: Դուկաս սարկավազն էլ դուրս է թողել ԾԷ և ԾԸ՝ Ոսկանին վերաբերող գլուխները, որոնք կային առաջին հրատարակության մեջ: Հետո արդեն՝ «Նախադրութիւնը» և պատմությունը, բացի 1884-ի հրատարակության մեջ նշված տողատակերից, որոնք այստեղ էլ հրատարակվում են նույնությամբ: Հրատարակիչը վերջում տվել է հատուկ անունների ընդարձակ ցանկ (էջ 675—694), որից հետո կա այսպիսի վերառություն. «Առաքել Վարդապետի պատմութեան գրչագիր օրինակի (Աթանաս Դպրի) և տպագիր օրինակի (Վաղարշապատ, 1884) մէջ եղած մանրամասն տարբերութիւնները»: Առանձին նշված են էջն ու տողը, տպագիր կամ գրչագիր լինելը (էջ 695—711): Կա նաև ներդիր թուղթ «Կարեւոր ուղղելիք»:

Այս հրատարակությունը կարելի է համարել Դավրիժեցու «Պատմության» լավագույն հրատարակությունը: Այժմ Երևանի Մատենադարանում գտնվում են ձեռագիր №№ 1773, 1772, 5025 և 7296 օրինակները, որոնցից առաջին երկուսը ծառայել են նախորդ հրատարակությունների համար:

Այսբան կարճ ժամանակում հաջորդական այս հրատարակությունները վկայում են այն մասին, որ Առաքել Դավրիժեցու «Պատմությունը» ունի ճանաչողական մեծ արժեք և լայն տարածում է գտել ընթերցողների մեջ:

⁴ Առ. Դավրիժեցի, «Պատմություն», Վաղարշապատ, 1884, էջ 519—520:

